

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ КРЕДИТУ

У статті розглянуто особливості забезпечення виконання зобов'язань за договором кредиту. Встановлено, що практично будь-яке договірне зобов'язання не позбавлене ризику його порушення, що відображається у невиконанні або неналежному виконанні боржником. Особливо високою є ступінь ризику саме кредитора у кредитних зобов'язаннях. Звідси й існує потреба у попередньому забезпеченні належного виконання умов кредитного договору, а саме: у встановленні заздалегідь визначених способів примусу боржника до виконання взятих на себе зобов'язань з повернення суми кредиту. Обґрунтовано тотожність термінів «забезпечення виконання договору кредиту» та «забезпечення виконання кредитних зобов'язань». На основі спеціальних ознак способів забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань запропоновано їх визначення.

Ключові слова: *способи забезпечення, договір кредиту, кредитне зобов'язання, боржник, кредитор, неустойка, порука, гарантія, застава, при тримання.*

В статье рассмотрены особенности обеспечения исполнения обязательств по кредитному договору. Установлено, что практически любое договорное обязательство не лишено риска его нарушения. Особенно высока степень риска именно кредитора в кредитных обязательствах. Отсюда и существует потребность в предварительном обеспечении надлежащего исполнения условий кредитного договора, а именно: в установлении заранее определенных способов принуждения должника к исполнению взятых на себя обязательств по возврату суммы кредита. Обоснована тождественность терминов «обеспечение исполнения договора кредита» и «обеспечения исполнения кредитных обязательств». На основе специальных признаков способов обеспечения надлежащего исполнения кредитных обязательств предложено их определение.

Ключевые слова: *способы обеспечения, договор кредита, кредитное обязательство, должник, кредитор, неустойка, поручительство, гарантия, залог, удержание.*

The article describes the features to enforce the obligations under the credit agreement. It was found that almost every contractual obligation is not without risk of a breach. A particularly high degree of risk the lender is credit obligations. Hence there is a need to ensure the proper execution of the previous conditions of the loan agreements, namely, the establishment of pre-defined methods of the debtor enforcement of its obligations to repay the loan amount. Reasonably identity of the terms „enforcement of the loan agreement” and „securing credit commitments”. On the basis of the special features of the process to ensure proper credit commitments offered to their definitions.

Key words: *ways to ensure the contract of credit, credit commitment, debtor, creditor, penalty, surety, guarantee, pledge, retention.*

Вступ. Вступаючи у договірні правовідносини з кредитування кожна зі сторін розраховує на належне виконання умов договору кредиту. Разом із тим, досить часто суб'єктам цього договірної зобов'язання доводиться натрапляти на факт невиконання або неналежного виконання договірних умов. Так, практично будь-яке договірне зобов'язання не позбавлене ризику його порушення, що відображається у невиконанні або неналежному виконанні боржником. Особливо високою є ступінь ризику саме кредитора у кредитних зобов'язаннях. Звідси й існує потреба у

попередньому забезпеченні належного виконання умов кредитного договору, а саме: у встановленні заздалегідь визначених способів примусу боржника до виконання взятих на себе зобов'язань з повернення суми кредиту. У таких випадках актуальним стає використання закріпленого у законодавстві або у договорі кредиту інструментарію забезпечувальних заходів, у тому числі, спрямованих на спонукання боржника до виконання взятих на себе фінансових зобов'язань.

Постановка завдання. Загалом такі заходи за своєю природою належать до способів мінімізації кредитного ризику. Саме у мінімізації кредитного ризику полягає важливе економічне значення способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, на загальній характеристиці яких зупинимося далі. Разом із тим, доцільно наголосити, що попри те, що інститут забезпечення виконання кредитних зобов'язань покликаний забезпечувати насамперед інтереси кредитора, це не означає можливість нехтування правами боржника та третіх осіб. Так, кредитору (на якому лежать всі кредитні ризики) надано додаткові заходи, що забезпечують захист його майнових інтересів, а боржник перебуває під додатковим тягарем майнових втрат. Водночас гарантування інтересів кредитора має відбуватись на компромісній основі з інтересами боржника та третіх осіб, що беруть участь у зобов'язанні (гаранта, поручителя, заставодавця, якщо такими є не боржники, а треті особи). Специфіка цієї групи способів полягає у тому, що треті особи стають сторонами не тільки забезпечувальних правовідносин, що складаються між кредитором і третьою особою, але й правовідносин, що формуються між боржником та третьою особою, які здатні ускладнювати зміст та впливати на динаміку забезпечувальних правовідносин [1, с. 6].

На сьогодні можна з впевненістю констатувати незначну увагу дослідників до проблем забезпечення належного виконання договірних зобов'язань, у порівнянні з увагою, що присвячена аналізу видів такого забезпечення загалом. Хоча О.А. Підпригора наголошував, що ще римляни розробили досить широкую систему правових засобів забезпечення виконання договірних зобов'язань, основними з яких були: завдаток, неустойка, порука, застава у формі ручного закладу, фідучіарної угоди та іпотеки [2, с. 185]. Необхідність їх використання можна пояснити інтересом кредитора у тому, щоб бути впевненим у виконанні договірних зобов'язань. Крім того, кредитор за договором кредиту заінтересований у тому, щоб спонукати боржника до своєчасного повернення кредиту, сплати процентів під страхом невідповідних для нього наслідків.

Отже, з метою захисту інтересів кредитора та попередження або зменшення розміру негативних правових наслідків від можливого порушення боржником взятих кредитних зобов'язань використовуються інститут забезпечення виконання зобов'язань. Цей спеціальний правовий інститут займає своє місце і в цивільному законодавстві (глава 49 ЦК), що передбачає спеціальні способи забезпечення виконання зобов'язань – неустойку, заставу, притримання, поруку, гарантію, завдаток, а також інші не поійменовані (страхування, цесія, факторинг тощо) способи, визначені законом або договором.

Результати дослідження. Функціональне призначення традиційних способів забезпечення виконання зобов'язань у принципі залишається незмінним протягом століть, однак зміст їх, а також механізм дії змінюється по-різному. Як зазначає з цього приводу С.Ю. Наріжний, обраний сторонами спосіб забезпечення виконання зобов'язання повинен бути письмово зафіксований або у самому зобов'язанні (на забезпечення якого він направлений), або у додатковому договорі [3, с. 97]. Недотримання письмової форми у більшості своїй тягне недійсність договору. Зауважимо, що деякі зі способів вимагають не просто письмової, але і нотаріально посвідченої форми їх здійснення і навіть спеціальної реєстрації (застава, банківська гарантія).

Аналізуючи доктринальні підходи до визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань слід зазначити, що доволі часто їх визначають як заходи впливу на боржника, що полягають у стимулюванні його належним чином виконати своє зобов'язання шляхом встановлення певного права на майно (застава, притримання, завдаток, неустойка) [4, с. 110].

Як видається, вищевказане визначення не може бути використане при формулюванні авторського визначення поняття способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, адже встановлення способів забезпечення виконання зобов'язання не дає кредитору абсолютної гарантії того, що зобов'язання буде виконано боржником. Використання кредитором всього інструментарію способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань дозволить мінімізувати, однак не усунути ризик невиконання або неналежного виконання умов кредитного договору, оскільки не завжди боржник, навіть бажаючи належним чином виконати договірні зобов'язання, в силу об'єктивних причин (коливання курсу валют, економічна криза тощо) може цього досягти. Саме тому виникає об'єктивна потреба у забезпеченні (гарантуванні) майнових прав та інтересів кредитора на випадок порушення договірних умов боржником.

Зважаючи на наведене, доцільно підтримати висловлену А.Б. Гриняком тезу, що основне завдання способів забезпечення виконання зобов'язань полягає, по-перше, у стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього у зобов'язання, і, нарешті, стимулювання грошового обороту [5, с. 240].

В юридичній літературі під «забезпеченням договору» пропонується розуміти такі прийдяні для його виконання заходи, які носять не загальний, а спеціальний додатковий характер і застосовуються не до всіх, а лише до тих договорів, для яких вони передбачені законом або домовленістю сторін [6, с. 58]. При цьому важливою є можливість досягнення виконання договору незалежно від того, чи завдані кредитору збитки і чи є у боржника майно, на яке можна звернути стягнення за виконавчими документами [7, с. 36].

Звертаючись до давньої теоретичної дискусії щодо співвідношення термінів «забезпечення виконання зобов'язання» та «забезпечення виконання договорів» доцільно наголосити на існуванні двох протилежних точок зору щодо доцільності/недоцільності їх ототожнення. Так, одні дослідники наголошують на неможливості їх ототожнення, виходячи з того, що суб'єктами зобов'язання виконуються не договори, а саме зобов'язання [8, с. 87]. Тобто їх позиція побудована на відмінностях, що притаманні правовій природі договору і зобов'язання.

Інші ж вчені обґрунтовують тотожність термінів «забезпечення виконання договорів» та «забезпечення виконання зобов'язання», виходячи з того, що вживання терміну «забезпечення виконання договорів» означає забезпечення виконання саме договірних зобов'язань, позаяк важко уявити недоговірні зобов'язання, виконання яких могло б забезпечуватися тими забезпечувальними заходами, що встановлені цивільним законодавством [9, с. 184]. Як видається, друга точка зору є більш переконливою, виходячи з поширеного підходу щодо багатозначності поняття «договору», адже при використанні поняття «забезпечення виконання договору кредиту» саме поняття «договір кредиту» слід розглядати, з одного боку, як юридичний факт, що породжує правовідносини між кредитором та боржником, а з іншого – як зобов'язання з виконання сторонами конкретних обов'язків. Виходячи з цього, далі при дослідженні особливостей забезпечення виконання умов договору кредиту виходитимемо з тотожності термінів «забезпечення виконання договору кредиту» та «забезпечення виконання кредитних зобов'язань».

Одразу ж зазначимо, що попри значну кількість досліджень, присвячених таким найбільш поширеним способам забезпечення виконання кредитних зобов'язань, як застава та банківська гарантія, питанням визначення загального поняття забезпечення виконання умов договору кредиту практично увага не приділялась. Водночас і на законодавчому рівні відсутня дефініція поняття «забезпечення виконання зобов'язань», що на думку І.Й. Пучковської, породжує у науці цивільного права різні точки зору щодо природи таких мір [10, с. 26].

На нашу думку, навряд чи можливо сьогодні запропонувати якусь конкретну дефініцію «забезпечення виконання зобов'язань», виходячи хоча б з кардинально різних доктринальних визначень цього поняття. Від розуміння його як правовідношення, що виникло на підставі правової норми (договору чи закону) внаслідок порушення основного забезпечувального зобов'язання його стороною, виконання якого (залежно від виду забезпечення) спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання обов'язків та/або на захист інтересів кредитора [9, с. 187] до сукупності заходів, за допомогою яких учасники договірних відносин впливають один на одного з метою належного виконання передбаченого договором економічного завдання, дотримання визначених меж поведінки, під загрозою вчинення кредитором певних дій, які обумовлюють настання негативних наслідків майнового характеру для боржника [11, с. 30], чи додаткових обтяжуючих інститутів цивільного права, що спонукають боржників до належного виконання зобов'язань шляхом можливості застосування до них чи третіх осіб у зобов'язанні, визначених сторонами зобов'язання чи законом, заходів майнового впливу [12, с. 6].

Загалом, в юридичній літературі трапляються й авторські визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань у відношенні до окремих типів цивільно-правових договорів. Так, наприклад, щодо договорів з реалізації продукції О.О. Герасименко пропонує під забезпеченням виконання такого виду договорів розуміти застосування правових засобів забезпечення належного виконання господарських договорів, передбачених господарським законодавством та (або) договором щодо реалізації продукції [7, с. 41]. Щодо групи договорів з передавання майна у тимчасове користування С.Ю. Наріжний під способами забезпечення виконання зобов'язань за такими договорами розуміє передбачені законом або договором спеціальні заходи, що виража-

ються або у покладенні на боржника додаткових обов'язків у разі порушення зобов'язань, або у залученні до виконання зобов'язань, поряд з боржником, третіх осіб, а також у можливості резервування заздалегідь визначеного майна, коштом якого може бути виконано зобов'язання, або у передбаченні обов'язку щодо оплати певної грошової суми уповноваженими на те органами [3, с. 98]. Щодо групи договорів із виконання робіт А.Б. Гриняк під способами забезпечення виконання підрядних зобов'язань розуміє сукупність необхідного правового інструментарію (спеціальних правових засобів), передбаченого як у законодавчому, так і у договірному порядку та спрямованого на гарантування виконання основного зобов'язання боржником в інтересах кредитора, а також на захист останнім своїх майнових інтересів у випадку невиконання або ж неналежного виконання боржником зобов'язань за договорами підряду [5, с. 245].

Щодо групи договорів про надання послуг, різновидом яких є й досліджуваний нами кредитний договір, доцільно зазначити, що в юридичній літературі Н.В. Федорченко виділяє лише специфічні ознаки, притаманні найбільш поширеним способам забезпечення виконання зобов'язань з надання послуг, однак самого визначення поняття способів забезпечення виконання договорів про надання послуг дослідниця не пропонує [13, с. 243].

Зважаючи на вищевказані авторські визначення способів забезпечення виконання різних договірних зобов'язань, вважаємо за доцільне, перш ніж запропонувати авторське визначення способів забезпечення виконання досліджуваних нами зобов'язань за договором кредиту, виокремити ознаки найбільш поширених способів їх забезпечення. Отже, способам забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань притаманні такі ознаки: а) закріпленість на рівні законодавчих норм (глава 49 ЦК України, закони України «Про заставу», «Про іпотеку», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» тощо) чи/або договірних положень; б) ризик невиконання чи неналежного виконання умов кредитного договору боржником як з суб'єктивних (свідоме порушення договірних умов), так і об'єктивних (обумовленість реаліями економічного та соціального характеру) підстав; в) спрямованість на гарантування виконання кредитного зобов'язання, що відображається у залежності застосовуваного способу забезпечення (за винятком гарантії) від кредитного договору; г) спонукання боржника до належного виконання кредитного зобов'язання шляхом загрози застосування додаткових негативних наслідків (обтяження майна, створення перешкод у користуванні ним, зростання витрат за зобов'язанням тощо); г) залучення до виконання умов кредитного договору третіх осіб (поручитель, гарант); д) резервування наперед визначеного майна (заклад, іпотека), за кошти якого може бути виконане кредитне зобов'язання.

Виходячи з вище запропонованих ознак способів забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань, можемо стверджувати, що усвідомлення кредитором факту існування примусових заходів надає йому впевненості у захищеності його інтересів, адже закріпленість у кредитному чи додатковому договорі забезпечувальних заходів стимулює боржника до належного виконання взятих зобов'язань. У цьому якраз і відображається забезпечення здійснення суб'єктивного цивільного права кредитора та захист його інтересу.

Висновки. Підсумовуючи, пропонуємо під способами забезпечення виконання зобов'язань за договором кредиту розуміти передбачені законом або договором спеціальні заходи, що спрямовані на забезпечення належного виконання умов кредитного договору боржником, та можуть виражатися як у покладанні на боржника додаткових фінансових зобов'язань (спрямовані на спонукання боржника до належного виконання кредитного зобов'язання), так і у залученні до виконання зобов'язань третіх осіб, а також резервуванні наперед визначеного майна (заклад, іпотека), за кошти якого можуть бути задоволені інтереси кредитора.

Список використаних джерел:

1. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права / П.С. Пацурківський. – Чернівці : Рута, 1998. – С. 6.
2. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права : [учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов] / А.А. Подопригора. – 2-е изд., перераб. – К. : Вентури, 1995. – С. 185.
3. Наріжний С.Ю. Забезпечення виконання договірних зобов'язань із передання майна у тимчасове користування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Ю. Наріжний. – К., 2013. – С. 97, 98.
4. Вятчин В.А. Значение неустойки в современном гражданском обороте : [монография] / В.А. Вятчин. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 110.
5. Гриняк А.Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України : [монографія] / А.Б. Гриняк. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – С. 240, 245.

6. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств / Б.М. Гонгало. – М. : СТАТУТ, 2002. – С. 58.
7. Герасименко О.О. Забезпечення виконання господарських договорів з реалізації продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / О.О. Герасименко. – Донецьк, 2004. – С. 36, 41.
8. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств : [підручник для юрид. вузів і фак.] / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман. – Харків : Право, 2000. – С. 87.
9. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (Заг. положення) : [навч. посіб.] / Т.В. Боднар. – К. : Юстиніан, 2007. – С. 184.
10. Пучковська І.Й. Види забезпечення виконання зобов'язання як способи захисту / І.Й. Пучковська // Юридична Україна. – № 11. – 2011. – С. 26.
11. Гелевей О.І. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.І. Гелевей. – К., 2003. – С. 30.
12. Проценко І.О. Види забезпечення належного виконання зобов'язань у цивільному праві України: єдність та диференціація : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.О. Проценко. – Х., 2007. – С. 6.
13. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : [монографія] / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – С. 243.

УДК 342.9

ЛЕМЕШ Д.Л.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У статті досліджено поняття та охарактеризовано види адміністративних повноважень працівника поліції України як основи його правового статусу; розглянуто значення категорії «повноваження» та його співвідношення з іншими спорідненими категоріями; розроблено класифікацію адміністративних повноважень працівника поліції.

Ключові слова: поліція, працівник поліції, адміністративні повноваження, правовий статус.

В статье исследовано понятие и охарактеризованы виды административных полномочий сотрудника полиции Украины как основы его правового статуса; рассмотрено значение категории «полномочия» и его соотношение с другими родственными категориями; разработана классификация административных полномочий работника полиции.

Ключевые слова: полиция, работник полиции, административные полномочия, правовой статус.

In the article the concept and describes types of administrative powers of a police officer Ukraine as fundamentals of its legal status; The role category „powers” and its relationship with other related categories; classification of administrative powers of a police officer.

Key words: police, police officer, the administrative authority legal status.